

Міністерство освіти і науки
України
Інститут спеціальної педагогіки
НАПН України

**НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ 5-9 (10)
КЛАСІВ СПЕЦІАЛЬНИХ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ГЛУХИХ; ДЛЯ
ДІТЕЙ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ**

УКРАЇНСЬКА ЖЕСТОВА МОВА ЯК МОВА НАВЧАННЯ ТА ЯК МОВА ОПАНУВАННЯ

5 клас

Укладач: Адамюк Н.Б., к.п.н., науковий
співробітник лабораторії сурдопедагогіки
Інституту спеціальної педагогіки НАПН
України

Київ – 2014

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Визнання Україною, як правовою державою, жестової мови нечуючих осіб не лише як засобу спілкування, але і як засобу навчання, є тим ключовим моментом, коли на зміст спеціальної освіти, у сфері сурдопедагогіки, слід глянути по-новому, крізь призму визнання права глухих людини на свою мову, на свою культуру.

Соціокультурний підхід стосовно глухих осіб як індивідуума висвітлено в нормативно-правовій базі міжнародного й українського законодавства, а саме в положеннях Конвенції ООН про права інвалідів (2009), «Про права дитини» (1991), Резолюції ООН «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» (1993), Резолюції ООН «Декларація про права інвалідів» (1975), Резолюції Європарламенту про жестові мови (1988), Концепції жестової мови в Україні (2009). Концепції білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху (2011) та ін. Адже в згаданих нормативно-правових актах зазначаються основні принципи освітньої політики, зокрема, відсутність дискримінації за будь-якими ознаками, сприяння рівноправності, забезпечення використання жестової мови як засобу навчання, заохочення й збереження самобутньої культури глухих, принцип доступності інформації та ін.

Зокрема, правові основи державного захисту і підтримки мови, якою користуються глухі особи, детально висвітлено в Законі України «Про основи соціального захисту інвалідів в Україні» (ст. 23).

За визначенням Всесвітньої федерації глухих до категорії глухих осіб відносяться:

- власне глухі особи, котрі мають повну або суттєву втрату слуху (I, II, III і IV групи втрати слуху);
- особи зі зниженим слухом (I, II, III і IV ступеня втрати слуху);
- пізнооглухлі особи, тобто ті, хто повністю чи суттєво втратив слух у період вже сформованого словесного мовлення (зазвичай, у шкільний період);
- сліпоглухі особи.

Всіх вищеперерахованих осіб об'єднує віднесення себе до спільноти глухих, життєдіяльність в ній та застосування візуальної мови – жестової.

Для подальшої роботи над Пояснювальною запискою вважаємо за доцільне розкрити значення деяких термінів, а саме:

Жестова мова (ЖМ) – це знакова система, яка має власну граматичну структуру, стиль, певні правила, яка володіє широким набором регуляторних засобів для вираження смислів і відношень між ними. Основною значущою (семантичною) одиницею є жест, який складається з таких головних компонентів як конфігурація, просторове розташування і рух. Згідно енциклопедії Гордона (2004) у світі зафіксована 121 жестова мова.

Українська жестова мова (УЖМ) – це повноцінна візуальна комунікативна система; символічна мова зі своєю структурою і закономірностями, яка слугує засобом спілкування глухих людей в Україні, що вважають себе лінгвістичною меншиною. Є природною, доступною та зручною мовою глухих, яка не задана біологічно, виникає лише завдяки соціуму у відповідь на потребу у комунікації та сприяє соціокультурному розвитку нечуючої особистості.

Кальковане жестове мовлення (КЖМ) – вторинна знакова система, яка засвоюється на основі і в процесі вивчення глухою особою словесної мови (СМ). Жести тут є еквівалентами слів, а порядок їхньої послідовності такий, як і у звичайному реченні.

Носій жестової мови – представник лінгвістичної спільноти, який володіє нормами ЖМ, активно використовує дану мову (яка є для нього рідною) в різних побутових, соціокультурних, професійних сферах спілкування.

В основу Державного стандарту закладено білінгвальне (двомовне) навчання для дітей глухих та зі зниженим слухом. Білінгвальне навчання розуміють як володіння і поперемінне користування тією самою особою або колективом двома різними мовами або різними діалектами тієї самої мови. В даному випадку, національною жестовою і національною словесною мовами.

У зв'язку з цим до інваріантної частини базового навчального плану, складової Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, вводиться предмет «Українська жестова мова» з двома годинами на тиждень.

Відтак, УЖМ в шкільному закладі згідно Державного стандарту має вивчатися як:

- мова навчання (перша мова), тоді як українська словесна мова вивчається як мова опанування;
- мова опанування (друга мова), тоді як українська словесна мова вивчається як мова навчання.

Для розуміння диференціації понять «ЖМ як перша мова» і «ЖМ як друга мова» визначаємо коло осіб, для яких ЖМ є або тою, або іншою мовою.

1. Жестова мова як *рідна/перша* мова.

До категорії осіб, які повинні оволодіти УЖМ в зазначеній якості відносяться:

- особи з порушеннями слуху дошкільного віку, а саме – глухі та слабочуючі діти, які мають суттєву втрату слуху від народження чи втрату слуху в ранньому дитинстві;
- особи з порушеннями слуху шкільного віку, а саме – глухі та слабочуючі діти, які мають суттєву втрату слуху від народження чи втрату слуху в ранньому дитинстві;
- особи з порушеннями слуху дошкільного і шкільного віку, які мають комбіновані дефекти.

2. Жестова мова як *друга* мова.

До категорії осіб, які повинні оволодіти УЖМ в зазначеній якості відносяться:

- пізнооглухлі особи;
- слабочуючі (туговухі) діти, які мають часткову втрату слуху, але спроможні сприймати та розрізняти мовленнєвий потік СМ та навичками усного мовлення.

Для таких категорій дітей УЖМ ні в чому не поступається першій – звуковій. Для пізнооглухлих вона служить допоміжним засобом, для туговухих/слабочуючих дітей, які мають часткову втрату слуху, УЖМ є повноправним засобом навчання і виховання нарівні зі словесною. І в першому, і в другому випадку УЖМ виступає як знаряддя стимулу для сприймання, диференціювання і засвоєння інформації оточуючого світу.

3. Для чуючих осіб, які вивчають ЖМ в штучних умовах, вона є *іноземною* мовою. Зокрема, це актуально стосовно чуючих батьків дітей з порушеннями слуху, сурдопедагогів та перекладачів ЖМ.

УЖМ як мовна система має багато спільного з іншими мовами, як жестовими так і словесними. Щодо схожості з останніми вагомим чинником виступає наявність мовознавчих розділів: лексика, морфологія, синтаксис (замість фонетики в УЖМ функціонує розділ кінетики).

В УЖМ, як і в інших ЖМ іноземних держав, є відмінна особливість, яка відсутня у СМ логічно: це – одночасність передачі інформації. Якщо у вербальній мові слова будь-якого речення озвучуються, відтворюються на письмі *послідовно* (що властиво і ЖМ), то жестова мова має другу передачу: *одночасну*. Таким чином, для вираження певних відношень в ЖМ використовуються два порядки побудови речень: *лінійний* і *одночасний*. При першому порядку жестові одиниці слідує одна за одною засобом однієї чи двох рук, а при одночасному порядку одна рука відтворює один жест на позначення певного поняття, а інша рука – інший жест, на позначення іншого поняття в один і той же вимір часу.

Головними завданнями загальної Програми «Українська жестова мова», яка передбачає її вивчення протягом всього терміну шкільного навчання, є:

- *досконале оволодіння першою/рідною мовою, тобто мовою глухих людей;*
- *формування бази для успішного засвоєння другої мови – словесної;*
- *пізнання і оволодіння двома культурами: чуючої та глухої спільнот.*

Тому **головною метою** двомовної Програми є формування багатогранної глухої особистості як обдарованого білінгва.

Дана Програма призначена для вивчення УЖМ учнями спеціальних загальноосвітніх шкіл для дітей глухих дітей та зі зниженим слухом 5 класу, і в Типовому навчальному плані загальноосвітніх шкіл для дітей глухих та зі зниженим слухом в інваріантній частині в розділі «Мови і літератури» для предмету «УЖМ» передбачено 2 години на тиждень.

На уроках з вивчення УЖМ реалізуються такі основні принципи як:

- принцип доступності;
- принцип наочності;
- принцип науковості;
- принцип індивідуального підходу;
- принцип систематичності;
- принцип «від простого до складного»;
- принцип поступового нагромадження знань;
- принцип єдності формування знань і розвитку мови;
- принцип інтенсифікації мовного спілкування тощо.

Тематика програми 5 класу містить такі розділи як «Людина, спілкування, стосунки», «Почуття, риси характеру», «Шкільне життя», «Спорт. Відпочинок», «Армія, озброєння», «Слідство, суд», «Виробництво», «Заклади», «Україна та її міста», «Казки», «Експурсії». Для 5 класу введено розділ «Державний захист».

В наступних класах ця тематика розділів зберігається, проте збільшується змістове наповнення за принципом «лійки», тобто принцип поступового нагромадження знань.

Відповідно до Держстандарту основної освіти, де передбачено вивчення УЖМ як мови навчання (перша мова) та як мови опанування (друга мова), створені відповідно дві програми. Різниця між ними полягає в тому, що в програмі «Українська жестова мова» як мови опанування (тобто другої мови) прописана менша кількість тем у розділах програми та полегшені вимоги до знань і умінь учнів. Наприклад, в останній програмі у такому розділі як «Людина, спілкування, стосунки» відсутні теми: «Культура спілкування», «Поведінка в транспорті». У розділі «Армія, озброєння» відсутні теми «Екіпірування солдата», «Режим і харчування солдата».

Кожен розділ Програми для 5 класу має відповідну кількість годин на вивчення навчального матеріалу, проте за вчителем ЖМ залишається право зменшувати чи збільшувати кількість годин за рахунок годин, відведених на вивчення інших розділів, з метою глибшого опанування учнями певного розділу. Те ж саме стосується і обсягу змістового навантаження певних розділів, які на думку вчителя, будуть складними для опанування певним контингентом учнів: за вчителем залишається право дещо розвантажити запропонований нами навчальний матеріал. Також вчитель ЖМ, враховуючи реальні можливості глибшого опанування учнями певного класу навчального матеріалу, може збільшити змістове навантаження за рахунок власних методичних доробок, підібраних методично-інформаційних матеріалів.

Відповідно до освітнього рівня: початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта і повна загальна середня освіта, – різняться і мета уроків з навчального предмету «УЖМ».

Мета уроків з УЖМ у 5 класі передбачає формування лексичних засобів контексту «особистість», що дає змогу оцінювати якості характеру, відношення до навколишнього середовища (людей, речей, природи), формувати «Я-концепцію».

Зміст уроків у школі будується у тісному взаємозв'язку зі змістом навчальних предметів, які вивчаються учнями у 5 класі.

Загальний зміст Програми «Українська жестова мова» представлено двома блоками: лінгвістичним і комунікативним. *Мета лінгвістичного блоку* полягає у розкритті особливостей граматики і лексики жестової мови, у формуванні знань про структуру жесту, його конситуативність, про морфологію і синтаксис жестової мови, про засоби відображення мовних універсалій (фіксації просторових, цільових, умовних, об'єктивних, атрибутивних, кількісних і інших відношень), про виразні (екстралінгвістичні) засоби жестової мови.

Мета комунікативного блоку полягає в організації осмислення і використання особливостей лінгвістики УЖМ на практичному матеріалі, який враховує постановку питань і відповідей, побудову діалогів, монологів; формування творчих знань і вмінь будувати описи, розповіді, твори; вдосконалення ведення викладу міркування, заперечення, відстоювання у формі обговорення, дискусії тощо; шліфування майстерності читання поетичних творів у жестовому виконанні.

Для реалізації лінгвокомунікативних цілей вчителю ЖМ пропонується застосовувати різноманітні вправи, серед них комунікативні, пізнавальні, ігрові, трансформаційні, вправи на підставлення і порівняння, конструювальні, навчальні, творчі, перекладні, логічні тощо.

Вправами *на підставлення чи заміну* є такі вправи, які передбачають спершу мислене відпрацювання оператора знакоутворення з наступним відпрацюванням оператора фізичної реалізації знаків. Такі вправи застосовують у початковій школі з метою закріплення знань і вмінь стосовно вірного відтворення мовних одиниць, але в 5 класі ще слід продовжити їх застосування.

Пізнавальні вправи застосовуються на початковому етапі вивчення певної теми, оскільки вони передбачають отримання учнем нової інформації про об'єкт, явище методом пізнання. Тобто пізнання містить у собі три складові: сприймання, осмислення і розуміння. Застосування пізнавальних вправ в процесі роботи з учнями з порушеннями слуху несе в собі позитивно-конструктивні зміни: вони забезпечують доступ дітей до інформаційного простору.

Комунікативні вправи передбачають мовленнєві дії учнів в ситуативних умовах. Основні визначальні якості даного типу вправ – наявність мовленнєвого завдання (з'ясувати щось, дати комусь пораду, висловити захоплення і т.п.) і ситуативність. Причому першим компонентом є створення ситуації, яка спонукає до мовлення, тобто ситуація завжди містить у собі стимул мовлення.

Конструювальними є такі вправи, які вимагають використання знакоутворюючої моделі в психологічних умовах, максимально наближених до комунікативних. Під час конструювання відбувається утворення нової мовної одиниці (жестової) або її видозміна.

Під *ігровою* вправою слід розуміти таку вправу, метою якої є формування, вдосконалення та розвиток навичок і вмінь учнів у різних видах мовленнєвої діяльності шляхом багаторазового й різноманітного виконання мовленнєвих або мовних дій (операцій), які стають особистісно значущими для суб'єкта навчання, оскільки є вмотивованими участю в ігровій діяльності.

Трансформаційні вправи передбачають розвиток практичних умінь учня перетворювати мовні знаки однієї мови в мовні знаки іншої мови, тобто подана мовна модель набирає іншої форми (наприклад, жестова чи словесна модель трансформуються в дактильну форму).

Творчі вправи – це вправи, які розвивають творчі здібності, нахили, інтереси учня. У структурі творчого потенціалу серед інших складових вирізняється вміння комбінувати, знаходити аналогії, реконструювати. Творчі вправи вчать учнів спрямовувати мислення, хід своїх думок у певному напрямку: за аналогією до відомого або шляхом перестановок, об'єднання чи роз'єднання, суттєвих заміन і змін, тобто шляхом комбінування. Застосовуються під час роботи з картиною, переказу тексту, опису об'єкту, складанням розповіді чи її частин тощо.

Перекладні вправи – це вправи, коли реалізується процес перекладу з однієї мови на іншу, зазвичай, з рідної на ту, яка вивчається. Оскільки метою Програми є формування глухого білінгва (особи, яка володіє двома мовами), то передбачається переклад двох видів: словесно-жестовий і жестово-словесний. Зазначені вправи є досить потужним засобом

активізації знакоутворюючих моделей і застосовуються в навчальному процесі після застосування інших попередніх вправ.

Для ефективного викладання предмету «УЖМ» є певні вимоги:

1. Застосування на кожному уроці якісних мультимедійних, друкованих та інших ресурсів, які призначені для роз'яснення змісту і полегшення сприймання та розуміння навчального матеріалу;

2. Використання навчально-методичного посібника «Українська жестова мова», який містить різні вправи (перелік і суть викладено вище) для учнів;

3. Викладання зазначеного предмету здійснюється досвідченим вчителем, носієм ЖМ, з педагогічною освітою або висококваліфікованим сурдопедагогом з числа чуючих з досконалим володінням і УЖМ, і КЖм.

Пропонована Програма передбачає застосування середовища/ситуації, яке зумовлює постійне вживання УЖМ з метою комунікації, заради особистого задоволення і навчання. Учні мають можливості навчатися і систематично вживати мову, задовольняти свої потреби, інтереси, розвиваючи свої здібності на базі змістовного, продуманого навчального матеріалу.

ПРОГРАМА

5 КЛАС

Кількість годин на рік – 70. Кількість годин на тиждень - 2

№ п/п	К-сть год	Зміст навчального матеріалу	Спрямованість лінгвістично-комунікативної роботи	Навчальні досягнення учнів
1	2	3	4	5
1.	6	Людина, спілкування, стосунки Портрет людини. Культура спілкування. Поняття дружби. Поведінка в транспорті.	Лінгвістичний блок Жести, які позначають предмети та дії предметів (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; застосування нових жестових одиниць, що відносяться до психологічної сфери; утворення в своїх висловлюваннях жестових конструкцій з протилежним значенням; диференціювання понять стану і почуття людини; побудова відповідного виразу обличчя для посилення передачі певних емоційних почуттів; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики; - вміє відтворювати жести, що позначають якість певного компонента об'єкта; - вірно підбирає жести, що позначають якісні характеристики, для портретного опису на прикладі своїх товаришів; - може утворювати жестові сполучення з протилежним значенням; - продовжує під час спілкування незавершені жестові конструкції; - диференціює жести, що позначають стан і почуття людини; - дотримується відтворення відповідного емоційного виразу обличчя під час постановки різних запитань; - будує з деформованих речень правильні речення відповідно до синтаксичних правил словесної мови; - перекладає за допомогою вчителя текст відповідно до лінгвістичних норм жестової мови.
2.	7	Почуття, прояв почуттів, риси характеру	Лінгвістичний блок Жести, які позначають предмети та дії предметів (продовження).	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики; - вірно утворює групи жестів за протилежними рисами характеру;

		Складові характеру людини. Мій характер. Почуття провини. Поняття про чесність.	Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; вміння розкривати причинно-наслідковий зв'язок; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень про різні форми прояву почуттів людини; застосування нових жестових одиниць, що відносяться до пізнавально-чуттєвої сфери; позначення і передача доступною мовою спілкування характер оточуючих на конкретних підкріплюючих прикладах; розвиток вміння перекладати невеликі за обсягом тексти.	- в процесі висловлювання вводить нові жести, що позначають різні дії; - розуміє і використовує якісні характеристики жестів-дій для точної передачі змісту; - граматично правильно відтворює на письмі зміст поданих жестів; - бере участь у колективному обговоренні відповідності чи невідповідності характеру до певного товариша; - диференціює жести, які позначають предмети та дії з предметами; - розуміє поняття <i>почуття провини, чесність</i>; - самостійно або за допомогою вчителя будує розповідь з опорою на сюжетний малюнок; - перекладає за допомогою вчителя чи однокласників текст відповідно до лінгвістичних норм жестової мови.
3.	7	Школа, шкільне життя Мій клас. Мій товариш / подруга. Обов'язки моїх однокласників. Позакласні осередки: гуртки. Виставка виробів з природного матеріалу. Комп'ютерна техніка.	Лінгвістичний блок Жести, які позначають предмети та дії з предметами (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; застосування нових жестових одиниць, що відносяться до шкільної	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики; - підбирає жести, що позначають якісні характеристики, для передачі точного змісту прислівників; - вказує на відмінність жестів, що позначають дію, для смислової передачі одних і тих же слів; - вірно передає жестовою мовою просторові характеристики певного об'єкту; - встановлює причинно-наслідкові зв'язки; - за малюнками будує самостійно або за допомогою товаришів розповідь про роботу шкільних гуртків; - самостійно будує запитання до прочитаних речень;

			тематики; точне застосування жестів для передачі просторових характеристик певного об'єкту; розкриття відмінностей жестових позначень для смислової передачі одних і тих же слів; постановка запитання УЖМ до речень словесної мови; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	- вільно дактилює назви предметів, що відносяться до комп'ютерної техніки; - перекладає за допомогою вчителя чи однокласників текст відповідно до лінгвістичних норм жестової мови.
4.	7	Спорт. Відпочинок Види шкільних змагань. Все про футбол. Кросворд як форма відпочинку. Ранкова зарядка – запорука здоров'я.	Лінгвістичний блок Жести, які позначають предмети та дії з предметами (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; застосування нових жестів, що відносяться до спортивної сфери; комунікативна компетентність при розкритті певних правил у різних видах спорту; формування вміння складати творчі схеми на зразок кросвордів; розвиток вміння білінгвального перекладу невеликих за обсягом текстів.	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики; - відтворює жестовою мовою назви термінів, що позначають певні види спорту; - вказує на відмінність у подібних жестах, що відносяться до спортивної термінології; - вірно дає письмові відповіді на запитання, поставлені жестовою мовою; - вміє засобом УЖМ передавати правила гри у футбол і функції кожного гравця; - будує кросворд за зразком, складаючи запитання по вертикалі і горизонталі; - чітко дактилює імена та відтворює жестові імена відомих гравців з футболу, назви футбольних команд; - вірно виконує вправи ранкової зарядки відповідно до словесних роз'яснень; - перекладає за допомогою текст відповідно до лінгвістичних норм жестової мови.
5.	7	Армія, озброєння Армія країни. Екіпірування солдата.	Лінгвістичний блок Жести, які позначають предмети та дії з предметами (продовження).	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики; - вірно застосовує жести для позначення родів військ;

		Режим і харчування солдата. Види військ України.	Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; застосування нових жестів, що відносяться до військової тематики; жестово-словесне позначення деталей повного солдатського екіпірування; застосування відповідної жестової одиниці для позначення певної дії, переданою словесною мовою; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	- вказує на відмінність у подібних жестах, що відносяться до військової термінології; - підбирає слова та словосполучення для доповнення речень; - точно оперує жестом СТІЛЯТИ у поданих реченнях; - називає предмети екіпірування солдата як жестами, так і словами; - знаходить спільність і відмінність у режимі школяра та солдата; - за малюнками точно позначає жестовою мовою вид військ; - перекладає за допомогою вчителя чи товаришів текст відповідно до лінгвістичних норм жестової мови.
6.	6	Державний захист Державна автоінспекція. Міліція.	Лінгвістичний блок Жести, які позначають предмети та дії з предметами (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування причинно-наслідкового зв'язку; особливості застосування жестових одиниць у сфері формального та неформального спілкування; розрізнення лінгвістичних особливостей побудови речень УЖМ і КЖМ на прикладах	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики; - відтворює подані жестові сполучення у своєму висловлюванні; - описує, спираючись на малюнок і нововивчені жести, автомобіль автоінспекції; - дотримується причинно-наслідкового зв'язку для продовження незавершених речень; - знаходить під час читання помилкові правила дорожнього руху і засобом КЖМ будує вірні; - знає і пояснює УЖМ значення певних дорожніх знаків; - вміє ставити УЖМ запитання до речень, поданих у письмовій мові;

			формування коротких описів; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	- перекладає за допомогою текст відповідно до лінгвістичних норм жестової мови.
7.	5	Виробництво Хліб – дорога до столу. Виробництво молочних продуктів. Виробництво м'ясних продуктів.	Лінгвістичний блок Жести, що позначають предмети та дії з предметами (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; застосування у своїх висловлюваннях нових жестових одиниць, що відносяться до промисловості і технологічних процесів; застосування в описах жестів з протилежним значенням; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики; - вірно відтворює жести сільськогосподарської тематики; - за допомогою УЖМ підбирає словосполучення з протилежним значенням; - підбирає слова та словосполучення для доповнення речень; - бере участь у складанні розповіді за малюнком засобом УЖМ; - застосовує жести, що позначають дію, під час розповіді про процес виготовлення хліба; - вміє розрізняти темп відтворення пісні у жестовому виконанні відповідно до музичного темпу; - перекладає за допомогою текст відповідно до лінгвістики КЖм як форми словесної мови.
8.	6	Заклади Лікарня. Поліклініка. Дитячий садок. Школа.	Лінгвістичний блок Жести, що позначають предмети та дії з предметами (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики; - пояснює відмінності у значеннях подібних жестів засобом складання відповідних речень; - трансформує жестові позначення предметів у слова дактильної форми; - може наводити приклади для характеристики відмінностей між лікарнею і поліклінікою зручною мовою спілкування; - колективно будує розповідь за планом засобом УЖМ;

			нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; застосування у своїх висловлюваннях нових жестів, що відносяться до сфери охорони здоров'я, засобом УЖМ та письмової форми словесної мови; креативний розвиток під час опису на основі сюжетного малюнку та власного життєвого досвіду; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	- творчо описує на основі малюнка свої враження від перебування в дитячому садку; - розуміє загальний зміст прислів'їв; - розрізняє темп відтворення пісні у жестовому виконанні відповідно до музичного темпу; - перекладає за допомогою вчителя текст відповідно до лінгвістики КЖм як форми словесної мови.
9.	5	Україна та її міста Регіональний устрій країни. Міста моєї області.	Лінгвістичний блок Жести, що позначають предмети та дії з предметами (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; застосування у своїх висловлюваннях нових географічних понять; розширення уявлення про регіональний устрій країни; розвиток уявлення про етнокультуру свого краю; збагачення жестового запасу для передачі сюжетів міфологічних творів; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики; - чітко відтворює жести, що позначають територіальні поняття; - за допомогою життєвих прикладів наводить засобом УЖМ відмінності між містом і селом; - безпомилково знаходить на географічній карті обласні міста України і дактилює їхні назви; - чітко засобом КЖм поділяє територію України на регіони; - називає у дактильній формі міста, які відносяться до певного регіону; - колективно будує розповідь за планом засобом жестової мови; - може засобом УЖМ передати зміст легенди свого міста; - перекладає за допомогою текст відповідно до лінгвістики КЖм як форми словесної мови.
10.	7	Екскурсії Молокозавод/масло сирбаза. Елеватор. М'ясокомбінат.	Лінгвістичний блок Жести, що позначають предмети та дії предметів (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин).	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики; - вміє вносити в робочий блокнот короткі замітки під час екскурсій; - свідомо веде спостереження за діями працівників різних закладів;

			Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; застосування у своїх висловлюваннях нових жестових одиниць, що відносяться до промисловості і технологічних процесів, у дактильній формі; вміння описувати екскурсію засобом УЖМ, застосовуючи отримані нові поняття.	- збагачує жестово-словниковий запас новими поняттями, здобутими під час екскурсій; - утворює сполучення з жестових одиниць, що позначають певну назву механізму та його конкретну функцію і самостійно перекладає на словесну мову; - будує опис екскурсії простими реченнями на основі власних записів у блокноті.
11.	7	Українські казки „Дванадцять місяців”. „Фарбований лис”.	Лінгвістичний блок Жести, що позначають предмети і дії з предметами (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; відтворення прямої мови казкових персонажів у своїй розповіді; застосування простих коментарів у висловлюваннях УЖМ; оцінювання казок засобом жестової мови; вираження значення завершеності або незавершеності дії в УЖМ; формування початкових умінь переказу сюжету казки жестовою мовою.	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики; - дотримується причинно-наслідкового зв'язку при формуванні відповіді на поставлені запитання; - під час обговорення вставляє засобом УЖМ назви дій, які виконують казкові персонажі; - самостійно і точно відтворює засобом УЖМ пряму мову казкових персонажів; - зручною мовою спілкування формує мотивацію вчинків казкових персонажів; - самостійно відповідає на поставлені УЖМ запитання; - розуміє зміст запитань у письмовій формі; - може повно коментувати УЖМ кадри діафільму/мультфільму; - диференціює позитивних і негативних персонажів за їхніми діями та словами; - дає просту характеристику головному герою казки;

				- описує УЖМ послідовність дій казкових персонажів.
--	--	--	--	---

**Орієнтовні вимоги до знань і умінь учнів п'ятого класу
на кінець навчального року**

У ч н і п о в и н н і:

знати:

- характеристику структури жесту (конфігурація, місце жесту, напрям руху, якість руху);
- будову складних синтаксичних конструкцій;
- особливості висловлювань запитального характеру;
- особливості морфології жестової мови;
- особливості передачі думок, почуттів, емоційного стану, використовуючи найбільш виразні та точні жести;

володіти:

- постановкою запитань адекватно темі;
- вмінням будувати відповіді на запитання, поставлені у різних формах мовлення при домінантній ролі УЖМ;
- процесом ведення діалогу;
- вмінням погоджуватися з позицією співрозмовника, ставитися до неї критично, тактовно заперечувати;
- етичними навичками вступати в розмову чи виходити з розмови;
- основами переказу за малюнками та поставленими запитаннями;
- мистецтвом переказувати зміст казки;
- основами складання описів малюнків, розповіді про цікаві події.

ПРОГРАМА

5 КЛАС

Кількість годин на рік – 70. Кількість годин на тиждень - 2

№ п/п	К-ст ь год	Зміст навчального матеріалу	Спрямованість лінгвістично-комунікативної роботи	Навчальні досягнення учнів
1	2	3	4	5
1.	6	Людина, спілкування, стосунки Портрет людини.	Лінгвістичний блок Жести, які позначають предмети та дії предметів (продовження).	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики на доступному рівні;

		Поняття дружби.	Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; застосування нових жестових одиниць, що відносяться до психологічної сфери; утворення в своїх висловлюваннях жестових конструкцій з протилежним значенням; побудова відповідного виразу обличчя для посилення передачі певних емоційних почуттів; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	- вміє відтворювати жести, що позначають якість певного компонента об'єкта; - підбирає жести, що позначають якісні характеристики, для портретного опису на прикладі своїх товаришів; - може за зразком утворювати жестові сполучення з протилежним значенням; - відтворює відповідний емоційний вираз обличчя під час постановки різних запитань; - може за допомогою вчителя будувати з деформованих речень правильні речення відповідно до синтаксичних правил словесної мови; - може перекладати за допомогою вчителя текст відповідно до лінгвістичних норм жестової мови.
2.	7	Почуття, прояв почуттів, риси характеру Складові характеру людини. Мій характер.	Лінгвістичний блок Жести, які позначають предмети та дії предметів (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; вміння розкривати причинно-наслідковий зв'язок; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень про різні форми прояву почуттів людини; застосування	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики на доступному рівні; - розуміє значення поняття «характер»; - знає жестові одиниці на позначення різних типів характеру; - утворює групи жестів за протилежними рисами характеру; - в процесі висловлювання вводить нові жести, що позначають різні дії; - граматично правильно відтворює на письмі зміст поданих жестів; - бере участь у колективному обговоренні відповідності чи невідповідності характеру до певного товариша;

			нових жестових одиниць, що відносяться до пізнавально-чуттєвої сфери; позначення і передача доступною мовою спілкування характер оточуючих на конкретних підкріплюючих прикладах; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	- диференціює жести, які позначають предмети та дії з предметами; - за зразком будує опис свого характеру, підбираючи для опису нові засвоєні жестові одиниці; - може перекладати за допомогою вчителя текст відповідно до лінгвістичних норм жестової мови.
3.	7	Школа, шкільне життя Мій клас. Мій товариш / подруга. Обов'язки моїх однокласників. Шкільні гуртки.	Лінгвістичний блок Жести, які позначають предмети та дії з предметами (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; застосування нових жестових одиниць, що відносяться до шкільної тематики; розкриття відмінностей жестових позначень для смислової передачі одних і тих же слів; складання запитання УЖМ до речень словесної мови; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики на доступному рівні; - підбирає жести, що позначають якісні характеристики, для передачі точного змісту прислівників; - вказує на відмінність жестів, що позначають дію, для смислової передачі одних і тих же слів; - передає жестовою мовою просторові характеристики певного об'єкту; - може встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; - за малюнками та планом у формі запитань будує за допомогою товаришів розповідь про роботу шкільних гуртків; - за зразком будує запитання УЖМ до прочитаних речень; - може перекладати за допомогою вчителя чи однокласників текст відповідно до лінгвістичних норм жестової мови.
4.	7	Спорт. Відпочинок Види шкільних змагань. Ранкова зарядка – запорука здоров'я.	Лінгвістичний блок Жести, які позначають предмети та дії з предметами (продовження).	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики на доступному рівні; - відтворює жестовою мовою назви термінів, що позначають певні види спорту;

			Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; застосування нових жестів, що відносяться до спортивної сфери; комунікативна компетентність при розкритті певних правил у різних видах спорту; розвиток навичок білінгвального перекладу невеликих за обсягом текстів.	- вказує на відмінність у подібних жестах, що відносяться до спортивної термінології; - за зразком може формувати письмові відповіді на запитання, поставлені жестовою мовою; - вміє засобом УЖМ передавати правила гри у футбол і функції кожного гравця; - чітко дактилює імена та відтворює жестові імена відомих гравців з футболу, назви футбольних команд; - правильно здійснює виконання вправ ранкової зарядки відповідно до словесних роз'яснень; - може перекладати за допомогою текст відповідно до лінгвістичних норм жестової мови.
5.	7	Армія, озброєння Армія країни. Види військ України.	Лінгвістичний блок Жести, які позначають предмети та дії з предметами (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; застосування нових жестів, що відносяться до військової тематики; застосування відповідної жестової одиниці для позначення певної дії, переданою	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики на доступному рівні; - застосовує жести для позначення родів військ; - вказує на відмінність у подібних жестах, що відносяться до військової термінології; - з поданих слів та словосполучень підбирає потрібні для доповнення речень; - точно оперує жестом СТІЛЯТИ у поданих реченнях; - вміє знаходити спільність і відмінність у режимі школяра та солдата; - за малюнками точно позначає жестовою мовою вид військ; - може перекладати за допомогою вчителя чи товаришів текст відповідно до лінгвістичних норм жестової мови.

			словесною мовою; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	
6.	6	Державний захист Державна автоінспекція. Міліція.	Лінгвістичний блок Жести, які позначають предмети та дії з предметами (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування причинно-наслідкового зв'язку; особливості застосування жестових одиниць у сфері формального та неформального спілкування; формування запитальних речень УЖМ відповідно до її норм; розрізнення лінгвістичних особливостей побудови речень УЖМ і КЖм на прикладах формування коротких описів; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики на доступному рівні; - відтворює подані жестові сполучення у своєму висловлюванні; - описує, спираючись на малюнок і нововивчені жести, автомобіль автоінспекції; - дотримується причинно-наслідкового зв'язку для продовження незавершених речень; - знаходить під час читання помилкові правила дорожнього руху і засобом КЖм може будувати правильні; - розуміє значення певних дорожніх знаків; - намагається ставити запитання УЖМ до речень, поданих у письмовій мові; - може перекладати за допомогою текст відповідно до лінгвістичних норм жестової мови.
7.	5	Виробництво Хліб – дорога до столу.	Лінгвістичний блок Жести, що позначають предмети та дії з предметами (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики на доступному рівні; - відтворює жести сільськогосподарської тематики; - за допомогою УЖМ підбирає словосполучення з протилежним значенням; - засобом УЖМ підбирає слова та словосполучення для доповнення речень; - бере участь у складанні розповіді за малюнком засобом УЖМ;

			нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; початкове застосування у своїх висловлюваннях нових жестових одиниць, що відносяться до промисловості; застосування в описах жестів з протилежним значенням; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	- знає і позначає складові для виготовлення хлібної продукції; - застосовує жести, що позначають дію, під час розповіді про процес виготовлення хліба; - може засобом жестової мови передати зміст пісні та відтворити її за зразком засобом КЖм; - може перекладати за допомогою текст відповідно до лінгвістики КЖм як форми словесної мови.
8.	6	Заклади Лікарня. Поліклініка.	Лінгвістичний блок Жести, що позначають предмети та дії з предметами (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; застосування у своїх висловлюваннях нових жестів, що відносяться до сфери охорони здоров'я, засобом УЖМ та письмової форми словесної мови; креативний розвиток під час опису на основі сюжетного малюнку та власного життєвого досвіду; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики на доступному рівні; - вміє диференціювати жестові одиниці ЛІКАР, ЛІКАРНЯ, ЛІКУВАТИ, ВИЛІКУВАТИ; - пояснює відмінності у значеннях подібних жестів на основі поданих відповідних речень; - за допомогою однокласників трансформує жестові позначення предметів, що знаходяться в медичному закладі, у слова дактильної форми; - може наводити приклади для характеристики відмінностей між лікарнею і поліклінікою зручною мовою спілкування; - бере участь у колективній побудові розповіді за планом засобом УЖМ; - може перекладати за допомогою вчителя текст відповідно до лінгвістики КЖм як форми словесної мови.
9.	5	Україна та її міста Міста України. Моє місто.	Лінгвістичний блок Жести, що позначають предмети та дії з предметами (продовження).	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики на доступному рівні;

			Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; застосування у своїх висловлюваннях нових географічних понять; побудова уявлення про регіональний устрій країни; розвиток уявлення про етнокультуру свого краю; розвиток навичок перекладу однієї мови на іншу.	- чітко відтворює жести, що позначають територіальні поняття; - за допомогою життєвих прикладів наводить засобом УЖМ відмінності між містом і селом; - знаходить на географічній карті обласні міста України і позначає їхні назви УЖМ; - називає у дактильній формі міста, які відносяться до певної області; - бере участь у колективній побудові розповіді за планом засобом УЖМ; - може перекладати за допомогою текст відповідно до лінгвістики КЖм як форми словесної мови.
10.	7	Екскурсії Елеватор. М'ясокомбінат.	Лінгвістичний блок Жести, що позначають предмети та дії предметів (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; введення нових понять в опис; формування абстрактних уявлень; початкове застосування у своїх висловлюваннях нових жестових одиниць, що відносяться до промисловості; закріплення навичок описувати екскурсію засобом УЖМ, застосовуючи отримані нові поняття.	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики на доступному рівні; - записує за зразком у робочий блокнот короткі замітки під час екскурсій; - свідомо веде спостереження за діями працівників різних закладів; - збагачує жестово-словниковий запас новими поняттями, здобутими під час екскурсій; - може пояснювати засобом жестової мови значення поданих словосполучень, що позначають певну назву механізму та його конкретну функцію; - за зразком будує опис екскурсії простими реченнями на основі власних записів у блокноті.

11.	7	Українські казки «Дванадцять місяців». «Фарбований лис».	Лінгвістичний блок Жести, що позначають предмети і дії з предметами (продовження). Жести-дії. Залежність виконання від характеристики дії (швидкості, сили, часу здійснення, суб'єктно-об'єктних відносин). Комунікативний блок Теми для обговорення, бесіди формату запитання – відповідь та простих монологів, невеликих за обсягом; формування смислових зв'язків; особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації; відтворення прямої мови казкових персонажів у своїй розповіді; застосування простих коментарів у висловлюваннях УЖМ; оцінювання казок засобом жестової мови; вираження значення завершеності або незавершеності дії в УЖМ; формування початкових умінь переказу сюжету казки жестовою мовою.	Учень: - володіє жестовою лексикою даної тематики на доступному рівні; - дотримується причинно-наслідкового зв'язку при формуванні відповіді на поставлені запитання; - під час обговорення вставляє засобом УЖМ назви дій, які виконують казкові персонажі; - за допомогою товаришів відтворює засобом УЖМ пряму мову казкових персонажів; - зручною мовою спілкування формує мотивацію вчинків казкових персонажів; - відповідає за зразком на поставлені УЖМ запитання; - може розуміти зміст запитань у письмовій формі; - може коментувати УЖМ кадри діафільму/мультфільму; - диференціює позитивних і негативних персонажів за їхніми діями та словами.
-----	---	--	--	---

**Орієнтовні вимоги до знань і умінь учнів п'ятого класу
на кінець навчального року**

У ч н і п о в и н н і:

знати:

- *характеристику структури жесту (конфігурація, місце жесту, напрям руху, якість руху);*
- *будову простих синтаксичних конструкцій;*
- *особливості висловлювань запитального характеру;*
- *особливості спілкування у формальній і неформальній ситуації.*

володіти:

- *постановкою запитань адекватно темі;*
- *вмінням будувати відповіді на запитання, поставлені у різних формах мовлення при домінантній ролі УЖМ;*
- *процесом ведення діалогу;*

- вмінням погоджуватися з позицією співрозмовника, ставитися до неї критично, тактовно заперечувати;
- основами переказу за малюнками та поставленими запитаннями;
- мистецтвом переказувати зміст сюжету казки;
- основами складання описів малюнків, розповіді про цікаві події за зразком.

Рекомендована література:

1. Адамюк Н. Б., Чепчина І. І. Синтаксичні особливості УЖМ: на прикладі простого речення / Н. Б. Адамюк // Жестова мова й сучасність : зб. наук. пр. – Вип. 3 / [гол. ред. Засенко В. В.]. – К.: Педагогічна думка, 2008. – С. 124–135.
2. Базоев В. З., Паленный В. А. Человек из мира тишины / В. З. Базоев, В. А. Паленный. – М.: ИКЦ «Академкнига», 2002. – 816с.
3. Гейльман И. Ф. Дактилология / И. Ф. Гейльман. – Ленинград, 1981. – с.
4. Гейльман И. Ф. Знакомьтесь: ручная речь / И. Ф. Гейльман. – М.: «Загрой», 2001. – 172с.
5. Гейльман И. Ф. Сборник упражнений и текстов для перевода дактилологией и мимикой / И. Ф. Гейльман. – Ленинград, 1975. – 197с.
6. Гейльман И. Ф. Специфические средства общения глухих: Дактилология и мимика / И. Ф. Гейльман: В 5 ч. – Л., 1975 – 1979.
7. Геранкина А. Г. Практикум по дактильной речи / А. Т. Геранкина. – Москва, 1972. – 61с.
8. Димскис Л. С. Дактильная речь / Л. С. Димскис. – Минск, 2001. – 75с.
9. Димскис Л. С. Встреча с миром / Л. С. Димскис // Жестовый язык: Учебное пособие для подготовительного класса специальной общеобразовательной школы для детей с нарушениями слуха. – Минск, 2000. – 190с.
10. Димскис Л. С. Изучаем жестовый язык: учеб. пособие [для студ. дефектол. фак. высш. пед. учеб. заведений] / Л. С. Димскис. – М.: Образование, 2005. – 128 с.
11. Димскис Л. С. Методическое пособие по жестовому языку для учителей 1–4 классов школ для детей с нарушенным слухом / Л. С. Димскис. – М.: Образование, 1990. – 45 с.
12. Димскис Л. С. Практикум по дактильной и жестовой речи // Учебно-воспитательная практика студентов V курса дефектологического факультета: Методические рекомендации / МГПИ им. Горького. – Минск, 1991. – с.
13. Дитина зі світу тиші : на допомогу батькам нечуючої дитини науково-методичний посібник / [уклад.: Зборовська Н. А. та ін.], [за ред. Кульбиди С. В.]. – К.: Пед. думка, 2008. – 183 с.
14. Дмитрієва О. Українська дактильна абетка (комп'ютерна версія) / О. Дмитрієва. – Кам'янець-Подільський, 2007.
15. Жестова мова й сучасність : зб. наук. праць / [гол. ред. В. В. Засенко]. – Вип. 1. – К.: ПП: Актуальна освіта, 2006. – 175 с.
16. Жестова мова й сучасність : зб. наук. праць / [гол. ред. В. В. Засенко]. – Вип. 2. – К.: ПП: Актуальна освіта, 2007. – 282 с.
17. Жестова мова й сучасність : зб. наук. праць / [гол. ред. В. В. Засенко]. – Вип. 3. – К.: Пед. думка, 2008. – 192 с.
18. Жестова мова й сучасність : зб. наук. праць / [гол. ред. В. В. Засенко]. – Вип. 4. – К.: Центродрук, 2009. – 349 с.
19. Жестова мова й сучасність : зб. наук. праць / [гол. ред. В. В. Засенко]. – Вип. 5. – К.: Актуальна освіта, 2010. – 306 с.
20. Жестова мова й сучасність : зб. наук. праць / [гол. ред. В. В. Засенко]. – К.: О. Т. Ростунов, 2011. – Вип. 6. – 349 с.
21. Жестова мова й сучасність : зб. наук. праць / [гол. ред. В. В. Засенко]. – Вип. 7. – К.: О. Т. Ростунов, 2012. – 349 с.

22. Зайцева Г. Л. Жестовая речь. Дактилология / Г. Л. Зайцева. – М.: «Владос», 2000. – 192 с.
23. Зайцева Г. Л. Жест и слово: Сборник научных и методических статей / Г. Л. Зайцева. – М., 2006. – 631с.
24. Зайцева Г. Л. Жестовый язык глухих и современные системы обучения детей с недостатками слуха / Г. Л. Зайцева // Жестовый язык в современной специальной школе (сборник докладов). – М.: Образование, 1999. – С. 15.
25. Зайцева Г. Л. Зачем учить глухих детей жестовой речи? / Г. Л. Зайцева // Дефектология. - 1998. - № 2. - С. 4-8.
26. Зайцева Г. Л. Курс «Русский жестовый язык» (экспериментальная программа для школ глухих детей) / Г. Л. Зайцева // Дефектология. – 2002. – № 1. – С. 32–42.
27. Зайцева Г. Л. Словесно-жестовое двуязычие глухих / Г. Л. Зайцева // Дефектология.- 1992. - № 4. – С. 5–11.
28. Зайцева Г. Л. Психолингвистические аспекты изучения жестового языка / Г.Л. Зайцева, Р. М. Фрумкина // Дефектология. – 1981. – № 1. – С. 15–21.
29. Збірка програм з вивчення української жестової мови / С. В. Кульбіда, І. І. Чепчина, Н. Б. Адамюк, Н. В. Іванюшева. // Поліграфічний центр УТОГ. – Київ, 2008. – 328 с.
30. Іванюшева Н.В., Зуєва Є.М. Відеословник жестової мови / Н. В. Іванюшева, Є. М. Зуєва. – Київ, 2000.
31. Іванюшева Н. В., Кульбіда С. В. Українська жестова абетка / Н. В. Іванюшева, С. В. Кульбіда. – К.: Поліпром, 2005. – 64 с.
32. Книга жестов для неслышающих людей / Авт.-сост. Р.Г.Маринина. – Д.: Издательство «Сталкер», 2004. – 320с.
33. Козачек Н. О., Васильева К. В. Від «А» до «Я» / Н. О. Козачек, К. В. Васильева. – Харків, 2002. – 52с.
34. Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху [за ред. С. Кульбіди, І. Чепчиної, Н. Адамюк та ін.]. – Київ: СПКТБ УТОГ, 2011. – 53 с.
35. Концепція ЖМ в Україні (проект) // Дефектологія. Особлива дитина : навчання та виховання. – № 3 (53) 2009. – С. 3–8.
36. Кульбіда С. В., Чепчина І. І., Адамюк Н. Б., Іванюшева Н. В. Український жестівник для батьків // НАПН України, Ін-т спец. педагогіки, Лаб. жестової мови, Укр. тов.-во глухих. – К.: СПТКБ УТОГ, 2011. – 380 с.
37. Краєвський Р. Г. Мова жестів глухих / Рудольф Генріхович Краєвський. – К.: «Радянська школа», 1964. – 219 с.
38. Кульбіда С. В. Білінгвальне навчання нечуючих (стан, перспективи розвитку) / С. В. Кульбіда // Дефектологія. – 2006. – № 3.– С. 2–4.
39. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих: монографія / С. В. Кульбіда. – К.: ТОВ «Поліпром», 2010. – 503 с.
40. Кульбіда С. В. Українська дактилологія: Науково-методичний посібник. – К: Педагогічна думка, 2007. – 256с.
41. Лексикон жестов. – Донецьк: Центр для глухих «Видеть – значит слышать», 2004. – 560 с.
42. Луцько К. В. Говори, думай, запам'ятовуй / К. В. Луцько. – К., 1995. – 238с.
43. Максименко Ю. П., Іванюшева Н. В., Щур Р. І. Азбука жестів / Ю. П. Максименко, Н. В. Іванюшева, Р. І. Щур. – Київ: Радянська школа, 1990. – 24с.
44. Осокина Л. М. Гимнастика для рук: Учебное пособие. – Москва, 2003.

45. Програма спеціальних загальноосвітніх шкіл для глухих дітей (проект) Українська жестова мова. 1–4 класи / [укл. : Грищенко Є. С., Стьопкін В. В.]. – К.: «Богдана», 2004. – 48с.
46. Современные аспекты жестового языка : сб. статей [сост.: А. Комарова]. – М.: ВОГ, 2000. – 277 с.
47. Український тематичний відеословник жестової мови: Навчально-методичний посібник. – К.: УТОГ, 2003.
48. Фрадкина Р. Н. Говорящие руки : тематический словарь жестового языка глухих России / Р. Н. Фрадкина. – М.: ВОГ, 2001. – 599 с.

Умовні позначення:

ВФГ – Всесвітня федерація глухих
 ЖМ – жестова мова
 КЖм – кальковане жестове мовлення
 НВЦ – Навчально-відновлювальний центр
 УТОГ – Українське товариство глухих
 УЖМ – українська жестова мова
 ЦП УТОГ – Центральне правління УТОГ